

UOT 004:378.4

Ü.M. MƏMMƏDOVA, Ü.E. SƏTTAROVA, Z.Y. BƏŞİROVA

DİSTANT TƏHSİLİN ÜSTÜNLÜKLƏRİ, ÇATIŞMAZLIQLARI VƏ AZƏRBAYCANDA İNKİŞAF SƏVİYYƏSİ

Məqalədə distant təhsil barəsində qısa məlumat verilmişdir. Onun üstünlükləri və çatışmazlıqları göstərilərək, ənənəvi təhsillə müqayisədə təhlil edilmişdir. Eyni zamanda qeyd olunmuşdur ki, distant təhsil ənənəvi təhsil prosesini xeyli asanlaşdır, təhsilverənlərin və təhsil alanların vaxtına xeyli qənaət edir. Nəzərə almaq lazımdır ki, distant təhsil və ənənəvi təhsil bir birini tamamlayır. Bölgələrdə peşəkar kadrların hazırlanması üçün Azərbaycan universitetlərində distant təhsilin geniş tətbiqinin zəruriliyi əsaslandırılmışdır.

Açar sözlər: distant təhsil, videotəhsil, onlayn təhsilalma, elektron tədris, Sabah qrupları, inklyuziv təhsil, İKT

1. Giriş. Distant təhsil (məsafədə təhsil, videotəhsil) – tədris prosesinin elektron, telekommunikasiya, proqram-texniki vasitələr əsasında təşkil olunduğu təhsilalma formasıdır [1]. Distant təhsil öyrədən və öyrənən arasında əlaqəni telekommunikasiya və kompüter şəbəkələri vasitəsi ilə operativ, müntəzəm dialoq, əks əlaqə əsasında, uzaq məsafədən həyata keçirilən təhsil formasıdır. İngilis dili ədəbiyyatında "məsafədən təhsil" tez-tez "distance education" termini kimi istifadə olunur, lakin onun bir çox sinonimləri də mövcuddur: telelearning, distance learning, dlearning (D-Learning), eLearning (E-Learning), online learning/education/teaching [2].

Distant təhsilin xarakterik xüsusiyyətlərinə həmçinin çeviklik, modulluluq, iqtisadi səmərəlilik, müəllimin yeni rolu, təhsilin keyfiyyətinə xüsusi nəzarət, təlimin xüsusişdirilmiş vasitə və texnologiyalarından istifadə və s. məsələlər aiddir.

Distant təhsildə informasiyalar öyrənənlərə çap materialları, elektron materiallar, elektron dərslik, video verilişlər və s. formalarda təqdim edilir. Distant təhsildə tədris metodik kompleksdən, kompüter, televizor, multimedia texnikası və s. kimi təlim vasitələrindən istifadə olunur.

Təhsilin məsafə forması müəyyən səbəblər üzündən təhsilini artırmaq imkanı olmayan və yeni ixtisas almaq arzusunu həyata keçirə bilməyən potensial şəxslərə real təhsil imkanları yaradır. Eyni zamanda bu cür təhsilin bəlkə də daha vacib imkanı tələbənin yaxud şagirdin biliklərin böyük qisminin təhsil müəssisəsinin divarından xaric almasıdır. Distant təhsil ənənəvi təhsil formalarına nisbətən öyrənənlərin müstəqilliyini, fəallığını, şüurluğunu, yaradıcılığını optimal inkişaf etdirir [3].

2. Məsələnin qoyuluşu. Məqalədə aşağıdakı məsələlər qoyulmuşdur:

- distant təhsil anlayışı və onun əsas prinsiplərinin tədqiqi
- adi təhsillə müqayisədə distant təhsilin üstünlükləri və çatışmazlıqları
- Azərbaycanda distant təhsilin hazırkı inkişaf səviyyəsi
- Azərbaycanda distant təhsilin inkişaf perspektivləri

Qoyulmuş məsələlərin həlli zamanı distant təhsilin tətbiqində dünya təcrübəsinə əsaslanılmışdır. [4-8].

3. Distant təhsilin funksiyaları və üstünlükləri. Distant təhsildə hər kəs vaxt itirmədən xarici universitetlərdə oxuya bilər. Burada tələbənin sərbəst öyrənmə prinsipi vardır. Təhsil prosesi elə qurulub ki, tələbə müəllimdən vaxt və ya məsafə ilə ayrılsa da, onlar istədiyi zaman telekommunikasiya vasitələri ilə əlaqə saxlaya bilər. Bu baxımdan müxtəlif məqsədlərlə istənilən təhsil proqramı sahəsində həyata keçirilə bilən məsafədən təhsil sisteminin funksiyaları da genişdir [9]:

1. Təhsil verənlərin və təhsil alanların vaxtına xeyli qənaət
2. Təhsil prosesinin sürətləndirilməsi
3. Dərs vəsaitlərinin elektronlaşması vasitəsi ilə zənginləşdirilməsi və daha asan paylaşması
4. Yaş qrupları arasında təhsil balansının təmin edilməsi

5. İkinci dəfə təhsil almaq imkanının təmin edilməsi
6. İnklyuziv təhsilə dəstək
7. Geniş kütlələr üçün məlumat və təhsil kampaniyalarının həyata keçirilməsi
8. Hədəf qruplara treyninqlərin verilməsi.
9. “Sabah” qrupların ehtiyaclarının təmin edilməsi.
10. Yeni sahələrdə təhsilin verilməsi.
11. Təhsili geniş coğrafiyada əldə etmənin təmin edilməsi.
12. Təhsilin işlə və ailə həyatı ilə kombinasiyasının təmin edilməsi.
13. Xarici tələbələrin sayının artırılması
14. Bacarıqların inkişaf etdirilməsi
15. Transmilli proqramların təklifi və s.

Məsafədən təhsildə tapşırıqlar, testlər və əlavə materiallar tələbəyə elektron variantda internet vasitəsilə göndərilir, tələbə (uşaq, şagird) də bütün testləri, çalışmaları yerinə yetirərək fərdi qaydada öz biliklərini artırır. Proqramın tələblərindən asılı olaraq siz bütün proqramı və ya bir neçə dərsi elektron variantda əldə edə bilərsiniz. Eyni zamanda elektron kitabxananın istifadəçilər verilənlər bazasına özünüzdə əlavə edərək [10] login və parolunuzdan istifadə etmək şərti ilə elektron kitabxananın bazasında olan ədəbiyyatdan istifadə edə bilərsiniz. Yuxarıda göstərilənlərə və işin tədqiqinə əsaslanaraq [2,4-8], distant təhsilin aşağıdakı üstünlüklərini qeyd etmək olar:

- 1) texnolojiçilik (müasir proqram və texniki vasitələrdən istifadə elektron təhsilin effektivliyini yüksəldir)
- 2) Sosial şəbəkələr, multimedia, səs, videodan istifadə distant təhsil kurslarının dəyərini və marağını artırır.
- 3) Təhsilin əlverişliliyi (öz evini və iş yerini tərk etmədən təhsil almaq imkanı)
- 4) Dünyanın internet və kompyuterlə təmin olunduğu istənilən nöqtəsində təhsil alma imkanı
- 5) Bir qayda olaraq distant təhsil adi təhsildən ucuzdur
- 6) Keyfiyyətli təhsilə müstəqil və rahat keçid. Təhsil kursunun seçimi üçün yeni imkanlar yaranır. Müxtəlif bölgələrin müxtəlif universitetlərindən çox asanlıqla bir neçə kursu seçmək mümkündür. Kursları müqayisə etməklə eyni zamanda müxtəlif yerlərdə təhsil almaq olar.
- 7) İstənilən yerdə istənilən vaxtda təhsil almaq tələbələrə adət etdikləri mühitdə adət etdikləri həyat ritmini saxlamaqla fərdi təlim cədvəlini tərtib etmək imkanı verir
- 8) Əlillərin və müxtəlif fiziki qüsurlu insanların təhsil alma imkanı
- 9) Distant təhsildən istifadə edərkən təhsil müəssisələri daha çox xarici tələbə qazanır, məktəblər və universitetlər müxtəlif ölkələrin müxtəlif şəhərlərindən distant dinləyicilərin cəlb olunması hesabına tələbələrin sayını artırmaq imkanı əldə edir
- 10) Distant təhsil alan tələbə daha müstəqil olur
- 11) Təhsil prosesinin sənədləşdirilməsi (təhsil kursu və müəllimlə elektron yazışmalar təhsilə qala bilər və o, istədiyi vaxt onlardan istifadə edə bilər)
- 12) Distant təhsil sisteminin fərdiliyi
- 13) Müasir internet texnologiyalardan və distant təhsildən istifadə asanlıqla müxtəlif virtual professional cəmiyyət formalaşdırmağa imkan verir (məsələn, müəllim və tələbə cəmiyyəti). Müəllimlərin öz aralarında ünsiyyəti, problemlərin müzakirəsi, ümumi məsələlərin həlli, təcrübə, informasiya və s. mübadiləsi.

4. **Distant təhsilin çatışmazlıqları.** Distant təhsilin [4-8] araşdırılması zamanı [2], onun aşağıdakı çatışmazlıqları meydana çıxmışdır:

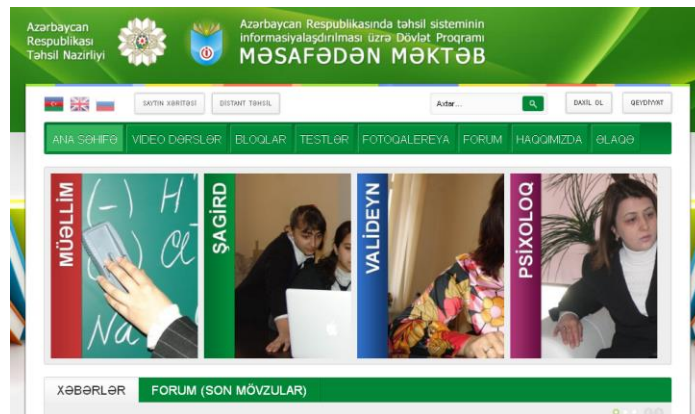
- 1) Tələbələr və müəllimlər arasında birbaşa əyani ünsiyyətin olmaması.
- 2) Kompyuterin və internetə çıxışın vacibliyi
- 3) Distant təhsil üçün möhkəm şəxsi intizam vacibdir, bu isə birbaşa olaraq tələbənin müstəqilliyindən və tərbiyəsindən asılıdır
- 4) Bir qayda olaraq, tələbələr təcrübə dərslərinin çatışmazlığını hiss edirlər.

- 5) Tələbələr üzərində intensiv nəzarət olmur, baxmayaraq ki, bu bir çox tələbələr üçün güclü sövqedici stimül hesab edilir.
- 6) Distant təhsil sisteminin yaradılması, kursların və texniki təminatın alınması üçün tələb olunan xərclərin yüksəkliyi.
- 7) Distant təhsil kurslarının işlənməsi yüksək zəhmət tələb edir (1 saatlıq interaktiv multimedia proqramının yaradılması üçün professional proqramçının 1000 saatdan çox vaxtı sərf olunur)

Sadalanan çatışmazlıqlara baxmayaraq, distant təhsil intensiv olaraq inkişaf etməyə davam edir. Bu, əsasən İKT-nin inkişafı ilə bağlıdır. Ənənəvi təhsilin pedaqoji bazasında elektron təhsilin elementlərindən istifadə etmək tədris prosesinin daha çevik olmasına, tələbənin və ya şagirdin hərtərəfli inkişafına və peşəkar dünya görüşünün formalaşmasına imkan yaradır. [2] Bu səbəbdən distant təhsillə klassik təhsilin sintezi mükəmməl nəticə verə bilər.

5. Azərbaycanla distant təhsil. Artıq Azərbaycanda distant təhsil sisteminə keçilməsi ilə bağlı bir neçə addım irəli atılıb. Beləki, Azərbaycanda ali təhsil müəssisələrində qiyabi təhsil üzrə qəbul 2015-ci ildən dayandırılacaq. Bununla bağlı qanunvericilikdə dəyişiklik ediləcək və o vaxta kimi qiyabi təhsil tədrisən distant təhsillə əvəz olunacaq [9].

Azərbaycanda mövcud olan qiyabi təhsil sisteminin ləğv olunması və distant təhsillə əvəzlənməsi tələbələrə nə qazandıracaq, hansı yenilikləri verəcək və nəhayət ali təhsil müəssisələrimiz buna hazırırmı? Bu məsələyə dair fikirlər müxtəlifdir. Mütəxəssislər bildirir ki, qiyabi təhsilin ləğv olunması ən yaxşı üsuldür. Çünki qiyabi təhsil artıq öz faydasını vermir və Avropanın qabacıl ölkələri ilə rəqabət apara bilmək üçün distant təhsilə keçilməsi vacibdir.

Şəkl.1 Azərbaycan Respublikasının təhsil sisteminin informasiyalaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı "Məsafədən Məktəb" in portalı (www.mesafedenmekteb.edu.az)

Distant təhsil sisteminin məktəblərdə tətbiqi üçün Azərbaycanın rəsmi təhsil domenində hətta portal da mövcuddur [9]. Distant təhsil sisteminin ölkəmiz üçün nə dərəcədə uğurlu olacağını isə zaman göstərəcək.

6. Nəticə. İKT-nin inkişafı ilə distant təhsilin imkanları çoxalır. Müvafiq olaraq onun təhsildəki rolu artır. Baxmayaraq ki, Azərbaycanda bu təhsil forması üçün qanunverici əsaslar yaradılıb [1], onun universitetlərdə geniş yayılması hələ ki mümkün olmayıb. Buna görə də Azərbaycan vətəndaşları xarici distant təhsillə kifayətlənməli olurlar, bu isə bir çoxları üçün dil baryerləri və maliyyə baxımından çətinliklər yaradır. Eyni zamanda nəzərə almaq lazımdır ki, müasir bazar iqtisadiyyatı vəziyyətində vaxtdan səmərəli istifadə edərək klassik ənənəvi təhsilin və distant təhsilin birgə fəaliyyəti nəticəsində tez bir zamanda dərin biliklərə nail olmaq mümkündür.

Distant təhsilin məqalədə göstərilən çatışmazlıqlarını nəzərə alaraq, belə qənaətə gəlinir ki, bu təhsil sistemi ənənəvi təhsil sistemini bütünlüklə əvəz edə bilməz. Lakin informasiya texnologiyalarının inkişafı ilə onun milli təhsildəki payı monoton olaraq böyüyəcək. Azərbaycan üçün distant təhsil həm də ona görə aktualdır ki, son illər ölkə başçısı bölgələrin və qeyri neft sektorlarının inkişafına xüsusi diqqət ayırır. Distant

təhsil vasitəsi ilə ölkənin bölgələrini professional kadrlarla təmin etmək imkanı artır.

Ədəbiyyat

1. "Təhsil haqqında" Azərbaycan Respublikasının 19 iyun 2009-cu il tarixli, 833-IIIQ nömrəli Qanunu, www.e-qanun.az/print.php?internal=view&target=1&docid=18343&doctype=0
2. İnformasiya texnologiyaları və sistemləri, Səttarova Ü.E., Rzayeva N.E., Bəşirova Z.Y. "İnformasiya Texnologiyaları" nəşriyyatı, 2014, 139 səh, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyin 28 02 2014 tarixli 258 sayılı əmri ilə dərs vəsaiti kimi təsdiq olunmuşdu, ISBN 978-9952-434-50-7, Bakı-2014.
3. U. Mammadova. Telelearning: potential and difficulty. "Create and Educate" 2th National IB Conference, Khazar University, Baku, 2014.
4. Distant təhsil, Wikipedia, www.az.wikipedia.org/wiki/Distant_təhsil
5. Palloff, Rena M. and Pratt, Keith. (2001). Lessons from the cyberspace classroom: the realities of online teaching. San Francisco: Jossey Bass. ISBN 0-7879-5519-1
6. Berge, Z. and Collins, M. Resources for moderators and facilitators online, www.emoderators.com/moderators.shtml
7. Handbook for Instructors on the use of electronic class discussions, www.osu.edu/education/ftad/Publications/elecdisc/pages/home.htm
8. Palloff, Rena M. and Pratt, Keith. (2001). Lessons from the cyberspace classroom: the realities of online teaching. San Francisco: Jossey Bass. ISBN 0-7879-5519-1
9. Berge, Z. and Collins, M. Resources for moderators and facilitators online, <http://www.emoderators.com/moderators.shtml>
10. Саттарова Улькар, Рзаева Нармин. Базы данных. Баку 2013, 146 стр.

U.M. Mammadova, U.E. Sattarova, Z.Y. Bashirova. Advantages, shortcomings and state-of-the-art of distance education in Azerbaijan.

A brief review of distance learning is given in the paper; its shortcomings and advantages compared to traditional education are set out and analyzed. The authors point out that distance learning make the traditional learning process much easier, saving time of teachers, tutors and students. It should be understood that distance education and traditional education complement each other. The authors substantiate the necessity of introducing distance learning in the universities of Azerbaijan for the purpose of training of professional personnel in the regions of the country.

Keywords: distance education, video learning, online learning, e-learning, Sabah group, inclusive learning, ICT

УДК 004:378.4

У.М. Мамедова, У.Э. Саттарова, З.Ю. Баширова. Преимущества, недостатки и состояние развития дистанционного обучения в Азербайджане.

Дан краткий обзор о дистанционном обучении. Изложены и проанализированы его недостатки и преимущества над традиционным обучением. Также было отмечено, что дистанционное образование намного облегчает традиционный учебный процесс и дает возможность экономить время преподавателей, тьюторов и учащихся. Принято во внимание, что дистанционное и традиционное образование дополняют друг друга. Обоснована необходимость широкого внедрения дистанционного обучения в университетах Азербайджана, для подготовки профессиональных кадров в регионах страны.

Ключевые слова: дистанционное образование, видеообучение, онлайн образование, электронное обучение, группы Sabah, инклюзивное обучение, ИКТ